13. Топуз А. Наукова конференція "Масова література: від давнини до сучасності" / А.Топуз // Слово і час. – 2008. – № 2. – С. 107.

14. Режим доступу://*www.kraftfoods.com.ua*

15. Батурин С. Охоронець: Роман / Сергій Батурин. – Львів: Кальваріо, 2002. – 160 с.

УДК 821.161.2-311.6.091

ІСТОРИЧНА ПРОЗА І.НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО: ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ

Габдрахманова Л.В., здобувач

Житомирський державний університет ім. І.Франка

Стаття присвячена дослідженню жанрово-стильових особливостей історичної прози І.Нечуя-Левицького.

Ключові слова: історичний роман, поетика, сюжет, жанр, символ.

Габдрахманова Л.В. ИСТОРИЧЕСКАЯ ПРОЗА И.НЕЧУЯ-ЛЕВИЦКОГО: ЖАНРОВО-СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ / Житомирский государственный университет им. И.Франко, Украина.

Статья посвящена исследованию жанрово-стилевых особенностей в исторической прозе И.Нечуя-Левицкого.

Ключевые слова: исторический роман, поэтика, сюжет, жанр, символ.

Gabdrahmanova L.V. THE HISTORICAL PROSE OF I.NECHUI-LEVITSKIY: GENRE-STYLISTIES PECULIARITIES / Zhytomyr State University of I.Franka, Ukraine.

The article is devoted to the investigation of the genre-stylisties peculiarities in the historical prose of I.Nechui-Levitskiy.

Key words: historical novel,poetics,plot,genres,symbol.

Сутнісною характеристикою новочасних літератур є наявність історичного виміру створюваного ними художнього світу. Увага до історичного буття людини притаманна українській літературі з перших десятиліть її становлення як "нової". Формування в її складі перших прозових жанрів (30-40-і роки XIX ст.) позначене намаганням охопити історичний протяг народного життя [3; 7; 8].

Історична проза другої половини XIX ст. – це неоднорідне явище як за проблемно-тематичними, жанровими параметрами, так і за принципом художнього освоєння минулого. При виборі об'єкта художнього зображення спостерігається певна регіональна специфіка, однак митці завжди звертаються до історичних періодів, коли у середовищі українців пробуджувалося національне самоусвідомлення і державницькі устремління [2, 176].

Художньо місткою ділянкою національної літератури стала історична проза другої половини XIX ст., передусім твори І.Нечуя-Левицького. У творчості цього прозаїка як автора історичних романів і повістей переконливо представлено історичну ходу часу, людину й суспільство в історії, в її драматичних колізіях і складній проблематиці. Унаслідок багатьох обставин історична тема цих творів (та й чи не всієї української літератури XIX ст., що обирала історичний аспект) була темою України: домінантний інтерес зосереджено на національному історичному розвиткові, на особистості в ролі активного суб'єкта української історії [5, 10].

Окремі виходи на дослідження історичної прози І.Нечуя-Левицького в українському літературознавстві на сьогодні зроблені; накопичено певну кількість спостережень і висновків. Але необхідно зазначити й те, що в складних ідейно-політичних обставинах XIX ст. далеко не всі твори, написані у розглядуваний період, однаковою мірою були відкриті для неупередженого аналізу, окремі з них просто не були доступні для читача (приміром, тривалий час, з початку 30-их років аж до виходу 10-томника, не перевидавався роман І.Нечуя-Левицького "Князь Єремія Вишневецький", ще суворішу долю й триваліше "забуття" мав інший роман – "Гетьман Іван Виговський"). Певна річ, така вимушена фрагментарність у можливостях дослідження фактів зазначеного літературного ряду була головною (хоч і не єдиною) причиною того, що завдання осмислити українську історичну прозу другої половини XIX ст. як цілісне явище досі в історико-літературних дослідженнях ставитися не могло [4, 37; 6, 44-46].

Наукова новизна статті визначається, насамперед, новим підходом до аналізу жанрових ознак історичної прози І.Нечуя-Левицького. Актуальність статті зумовлена необхідністю в новому суспільстві,

побудованому на засадах національної незалежності й демократії, повніше розкрити потенціал художнього осмислення національної історії та пов'язаною з цим науковою потребою нового літературознавчого прочитання й комплексного вивчення творчого доробку І.Нечуя-Левицького.

Метою цієї статті є аналіз проблеми історизму, яка допоможе розв'язати певне коло питань, пов'язаних з історичною прозою І.Нечуя-Левицького: співвідношення художньої та історичної правди, проблема типовості обставин і типовості характерів, проблема творчого методу автора.

Історичні романи І.Нечуя-Левицького виявляють пошукові процеси української літератури кінця XIX ст. Митець усвідомлював, що звертання до національної історії в умовах бездержавності нерідко є справою суспільною. Проте й не обмежувався розумінням історичного роману як засобу лише політичної агітації, а й включав його в систему ідейно-культурних та естетичних цінностей української нації [5, 11].

При виборі епохи письменник прагне не стільки змалювати певний період визвольної боротьби, щоб уславити героїку визвольних змагань українців, скільки звертається до актуалізації переломних історичних моментів, коли вирішується доля України, і коли керманичам доводиться вибирати найефективніший варіант досягнення державності [2, 179].

Розвиваючи історичний роман, І.Нечуй-Левицький віддавав перевагу конкретним історичним подіям (період Хмельниччини), постатям (Б.Хмельницький, Є.Вишневецький, І.Виговський, митрополит Сильвестр Косів та ін.). Вибір художньої форми у письменника виявляється у способах конструювання сюжетів обох творів (лінійно-біографічні). Сюжет історичних романів І.Нечуя-Левицького тримається на розвитку зовнішньої дії. В обох історичних творах автора співіснують хронікальні й концентричні засади сюжетобудування, їхні сюжети розгалужені і багатолінійні, в них кілька сюжетних ліній розвиваються паралельно, перехрещуються між собою, доповнюючи одна одну або виступаючи контрастом (Єремія – Тодозя, Єремія – народ; Виговський – Лютай, Виговський – народ). Історичні романи І.Нечуя-Левицького можна віднести до творів із замкнутою композицією, які характеризуються розгорнутим конфліктом, повнокомпонентними сюжетами, пропорційністю основних компонентів [2, 10; 5, 11].

Вважливим складовим компонентом сюжетно-композиційного аналізу історичних романів також є просторово-часова організація твору. Одним із значущих виявлень форм авторської свідомості у творі, як відомо, є художнє вираження часу і простору в сюжетній організації твору. Історичний час у І.Нечуя-Левицького визначається розвитком історичних подій (батальні сцени національно-визвольної війни, боротьба за владу в середині XVII ст.). Просторово-часові варіанти в історичних романах (ретроспекції, спогади, сни) – особливий шлях пізнання минулого, шлях аналізу не лише соціального, й історичного. Поряд з історичним часом важливим є циклічний час. Він виявляє себе в епізодах військових герців перед битвою на річці Пилявці, процесу обрання нового гетьмана після смерті Богдана Хмельницького і гетьманського обіду. Така ускладнена організація часу, яка усвідомлюється і як синтез, і як розвиток, і як рух, і як спадкоємність поколінь, об’єктивно є передумовою зображення життя окремої людини в контексті історичних подій, коли її доля відбиває в собі долю народу й суспільства. У художньому вираженні хронотопу в історичних романах вагомими є символи. Через весь твір "Князь Єремія Вишневецький" проходить образ часу, репрезентований символічним образом роду як збереження віри, мови, традицій, а також спадкоємності поколінь.

Природа історичного роману допускає введення в його тканину різних жанрів, як художніх(вставні думи, легенди, поеми, драматичні сценки, листи), так й історичних документів(накази, універсали, договори, судові позови).Уведені в роман означені жанри здебільшого зберігають свою жанрову та мовну своєрідність. Більше того, ціла група жанрів(щоденники, літописи, біографічні дані, листи) відіграють у творі конструюючу роль. Історична проза другої половини XIX ст. може служити зразком використання різних джерел і способів зв'язку між мовою автора та джерелом і характеризується різною мірою насичення вставними жанрами [1, 12].

Щоб заінтригувати, зацікавити читача, І.Нечуй-Левицький використовує різні форми зачину (хронікальні, художні). Помітне панування хронікальних зачинів у романі "Князь Єремія Вишневецький", що досягається завдяки об'єктивізації повіствування, зовнішньому самоусуненню автора і збереженню історичної дистанції. Письменник ніби виступає в ролі хроніста, віддаленого в часі від зображуваних подій. Для обох історичних творів І.Нечуя-Левицького найбільш характерним є організація сюжету, в якій конструктивною є позиція автора, коли розповідач, наділений функцією нейтрального спостерігача, дотримується принципу нейтралітету безстороннього судді.

Суб’єктна організація розповіді не є головною у виявленні авторської позиції в історичних романах І.Нечуя-Левицького. Логіка розвитку сюжету, структура опису і діалогу, вибір пейзажу, інтер’єру та інша позасюжетна інформація – все це є формою і засобом вираження авторської позиції. Крім ліричних відступів, сутність "точки зору" автора найбільш відчутно розкривається в епілогах. У такому поєднанні суб’єктних і позасуб’єктних форм вираження авторської свідомості розкривається багатогранність думки письменника про складність і суперечність навколишнього буття [1, 13].

Від імені оповідача як вигаданої автором особи в історичних романах розповідається про події і вчинки персонажів, за його допомогою формується весь уявний світ обох творів. Позиція оповідача в них нейтральна і характеризується часово-просторовою віддаленістю. Ступінь його присутності в структурі романів визначається тим, що автор не називає свого оповідача, проте читач приблизно уявляє його вік, соціальне становище, симпатії й антипатії, характер, оскільки про це свідчить його розповідь.

В історичних романах І.Нечуя-Левицького на перший план виходить духовна сфера, яка подається у вигляді потоку думки, емоції, а предметний світ немовби втрачає цілісність; він ніби розмитий, з нього вибираються лише найяскравіші елементи для цілісного висвітлення внутрішнього світу людини.

І.Нечуй-Левицький, як і інші історичні романісти другої половини XIX ст., використовуючи різні джерела при написанні творів, уводять у тканину твору слова (висловлювання), сказані уже кимось, примушуючи їх служити новим ідеям. Таке використання "чужої мови" особливо помітне тоді, коли в першоджерелі висвітлено авторське, суб'єктивне трактування подій, історичний же белетрист прагне виразити свою ідею. Так, негативне ставлення до особи І.Виговського в українській історіографії відповідного часу не завадило створенню в цілому його позитивного, "прогресивного" образу в романі "Гетьман Іван Виговський" [4, 38].

"Чужа мова" в історичних романах І.Нечуя-Левицького найчастіше функціонує як голос давнини, як автентичне свідчення минулого. Вона виступає не лише елементом літературного твору, а й актуалізує первісний контекст (документ, лист, щоденник, інший художній текст). Різноманітні сигнали вказують на присутність "чужого слова" в текстах твору: це й анонімне цитування, посилання на історичні джерела в примітках і в тексті твору, створення образів авторів пам'яток, архаїзація мови, зміна перспективи оповідача, яка найчастіше засвідчує про перехід від слідування від одного джерела до іншого, особливо якщо вони належать до різних типів [1, 14].

Своєрідність поетики історичних романів І.Нечуя-Левицького визначається не лише характером співвіднесення "точки зору" автора і персонажа,хронотопічною організацією сюжету,й пошуками характеротворення образів. На відміну від романтиків, які апологетизували історичну особу (позитивний герой), І.Нечуй-Левицький вивів неоднозначний позитивний персонаж, звернувся в епоху XVII ст. до моментів відродження нації, коли порушувалися питання про долю України, коли поставала проблема морального вибору тощо. Звертаючись до таких історичних постатей, які визначають не лише своє ставлення до Батьківщини, а й перебувають у пошуку власного "я", що часом спонукає персонаж сумніватися, зраджувати, картати себе за такі кроки, письменник чутливо вгадав назрілі й наболілі суспільні та естетичні тенденції минулої епохи, які були актуальними і в час написання обох романів.

Ніби відсторонюючись від свого персонажа, автор надавав перевагу у творенні образів таким принципам, як: самохарактеристика; розкриття психології персонажів через дії та вчинки; внутрішній монолог; паралельне зображення життєвих доль головних героїв і як наслідок їх опозиційність; зв’язок із соціальним, національним, історичним контекстом (Єремія, Тодозя, Виговський, Лютай та ін.) [1, 14].

Думки й почуття персонажів розкриваються переважно в їхніх діалогах і внутрішіх монологах, у тональності їхньої розмови, в будові речень, у підборі певної лексики. Автор глибоко відтворює переживання героя, саме в них повнокровно розкриваються мотиви поведінки персонажа, в яких проявляється психологія його душі. Надаючи перевагу "зовнішнім" чи "внутрішнім" подіям, письменник ставив персонажі в залежність від обставин часу, з них і народжувалися глибокі і всебічно зображені характери історичних романів [2, 18].

Критерії до історичних творів у І.Нечуя-Левицького були дуже високі. Правда, історична правда – основна вимога до художнього твору взагалі, історичного зокрема. Сам письменник ретельно дотримувався історичної правди, бо вигадувати історичні твори і подавати народу, що не знає її – шкідливо [4, 235].

Отже, історичні романи І.Нечуя-Левицького "Князь Єремія Вишневецький" та "Гетьман Іван Виговський" – важливий етап розвитку української історичної романістики. Історична думка письменника спиралась на загальнонаціональні, загальнонародні інтереси як в минулому, так і в перспективі політичного і соціального розвитку на майбутнє. Саме тому його твори не втратили своєї злободенності і висвітлюють проблеми глибоко актуальні й для сучасної України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко Н. Українська історична проза другої половини XIX ст. (історичні джерела та художній дискурс): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 / Н.Бойко. – К., 2002. – 20 с.

2. Бойко Н. Історична проза І.Нечуя-Левицького у контексті літератури другої половини XIXст.: проблемно-тематичні та жанрові пошуки / Н.Бойко // Збірник праць Всеукраїнської наукової конференції. – Черкаси, 2008. – С. 176-179.

3. Вертій О. Народні джерела психологізму творів І.С.Нечуя-Левицького: [До 150-річчя з дня народження] / О.Вертій // Народна творчість та етнографія. – 1988. – № 6. – С. 9-18.

4. Вертій О. Світогляд народу і становлення національної ідеї в українському письменстві 70-90-х років XIX ст. / О.Вертій // Українська література в загальноосвітній школі. – 2005. – № 1. – С. 17-26.

5. Історія української літератури XIX ст. (70-90-ті роки): У 2 кн.: Підручник / О.Д.Гнідан, Л.С.Демянівська, С.С.Кіраль та ін. / За ред. О.Д.Гнідан / Кн. 1. – К.: Вища школа, 2002. – 575 с.

6. Жуков О. Романна концепція образу гетьмана Івана Виговського (роман І.С.Нечуя-Левицького "Гетьман Іван Виговський") / О.Жуков // Діалог душ. – Одеса, 2001. – С. 36-42.

7. Калинчук А. Історичні романи І.Нечуя-Левицького: особливості поетики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 / А.Калинчук. – К., 2001. – 20 с.

8. Пода О. Історичний роман І.С. Нечуя-Левицького "Князь Єремія Вишневецький": роздуми над рукописом / О.Пода // Вітчизна. – 2004. – № 9-10. – С. 44-57.

9. Приходько І. Тема України і національної зради у творчості І.Нечуя-левицького / І.Приходько // Дивослово. – 2001. – № 3. – С. 48-54.

10. Сюндюков І. На порозі вибору: Історична проза Івана Нечуя-Левицького / І.Сюндюков // День. – 2005. – 7 жовтня. (№ 183). – С. 8. – Режим доступу: (Україна Incognita) http://www.day.kiev.ua/149813/15.

УДК 82-94. 09

КРИТЕРІЇ РОЗРІЗНЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ТА ДОКУМЕНТАЛЬНО-БІОГРАФІЧНОЇ ПРОЗИ

Галич О.А., д. філол. н., професор

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена з'ясуванню критеріїв розмежування творів історичної та документально-біографічної прози.

Ключові слова: документально-біографічна проза, історична проза, реальний герой, вигаданий герой.

Галич А.А. КРИТЕРИИ РАЗГРАНИЧЕНИЯ ИСТОРИЧЕСКОЙ И ДОКУМЕНТАЛЬНО-БИОГРАФИЧЕСКОЙ ПРОЗЫ / Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина.

Статья посвящена выяснению критериев разграничения произведений исторической и документально-биографической прозы.

Ключевые слова: документально-биографическая проза, историческая проза, реальный герой, вымышленный герой.

Halych O.A. THE DISTINGUISHING CRITERIONS OF HISTORICAL AND DOCUMENTAL BIOGRAPHICAL PROSE / Luhansk Taras Shevchenko National University, Ukraine.

The article deals with showing up the criterions distinguishing the works of historical and documental biographical prose.

Keywords: documental biographical prose, historical prose, real character, fiction character.

На рубежі другого й третього тисячоліть стало спостерігатися значне пожвавлення в жанрах, у яких відтворювалися постаті реальних історичних осіб, реальні події, що відбувалися насправді. Це пожвавлення вимагає потребу в активній розробці теоретичних проблем. Прорахунки в теорії ведуть до викривлення перспектив розвитку, до серйозних недоліків на практиці. Не можна сказати, що проблеми теорії художньої біографії та історичної прози не розроблялися в науці про літературу. Інтерес до літературних творів, в основі яких лежали реальні події та факти, відтворювалися постаті історичних осіб став помітним уже на початку 70-х років минулого століття.

"Документальна література… переживає піднесення у "відповідальні моменти" історії, в період суспільного оживлення, великих випробувань" [1, 430], – зазначали І.Янська та В.Кардін. "Захоплення такого роду літературою є передусім наслідком сучасної уваги до минулого" [2, 3], – наголошував І.Шайтанов. "Спогади, які переважно служили допоміжним документом, джерелом історико-літературних і біографічних відомостей, тепер стали самостійним жанром словесного мистецтва, що